

LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE BAĞIMLILIK

Ünal ARSLAN*

Özet:

Bu çalışmada bağımlılık kavramı ve bunun Latin Amerika ülkelerindeki sonuçları araştırılmaktadır. Bağımlılık Latin Amerika özelinde merkez ve çevre ülkeleri arasındaki ilişkileri anlamak açısından önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Bağımlılık süreci ticari, finansal serbestleşme ve çevre ülkeleri aleyhine sonuç veren emek piyasalarının yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ticari serbestleşme ticaret hadlerindeki bozulma yolu ile merkez-çevre ülkeleri arasındaki eşitsiz değişimin kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Eşit olmayan değişim çevre ülkelerinin ve özellikle Latin Amerika ülkelerinin gelişmiş ülkelere daha çok bağlanmaları sonucunu doğurmuştur. Bir diğer kaynak çevre ülkelerinden merkez ülkelere kaynak aktarımına yol açan finansal serbestleşme. Finansal serbestleşme Latin Amerika ülkelerinin büyük bir borç sarmalına girmeleri sonucu doğurmuştur. Son olarak, emek piyasası merkez ve çevre ülkeleri arasındaki ücret açığının artmasına olanak sağlayan yapısı Latin Amerika ülkelerinin gelişmemişliğinin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın sonucunda görülüyor ki, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan bağımlılık genel anlamda çevre ülkelerindeki, özel anlamda da, Latin Amerika ülkelerindeki az gelişmişliğin temel nedenidir. Özet olarak, merkezin gelişmişliği çevrenin az gelişmişliğini getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Latin Amerika, ticari serbestleşme, finansal serbestleşme

DEPENDENCY IN LATIN AMERICA COUNTRIES

Abstract:

In this study, we investigate the concept of dependency and its consequences in Latin America. Dependency can give a valid point of reference for understanding the center-periphery relations of Latin America. The process of dependency is a result of trade of liberalisation, financial liberalisation and the structure of labour market that gives an advantage against the periphery. Trade liberalisation causes unequal exchange because of terms of trade distortion

---

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, uarslan@politics.ankara.edu.tr.

between center-periphery. In this context, unequal exchange leads the periphery and especially Latin America to be depend to the center. Financial liberalisation ,which a mechanism funds transfer from periphery to center is another source of the undevelopment of Latin America countries. Financial liberalisation rises dept stock in that cauntries. In the last, labour market structure arises the labour wage gap between center-pheriphery, that is the reason why latin America Countries are undeveloped.

Our main result that dependency, which emerged in the late 1960s, is in general the basic source of the underdevelopment and specificaly that of the Latin America countries. Briefly, underdeveloped pheriphery is a result of developed center.

Keywords: Dependency, Latin America, trade liberalisation, finansal liberalizasyon,

GİRİŞ

Bu çalışmada, Latin Amerika ülkelerindeki az gelişmişliğin altında yatan temel neden olarak kapitalist sistemin doğasının yarattığı merkez ve çevre ülkeleri arasında bağımlılık ilişkisinin olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Genel anlamda merkez-çevre, özel anlamda da Latin Amerika ülkeleri ile gelişmiş ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisinin serbest ticaret, finansal piyasalardaki serbestleşme ve emek piyasalarındaki çevre ülkelerinin aleyhine sonuç veren yapılanma ve çevreden merkez ülkelere kaynak aktarılmasına dayalı sistem sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz. Kapitalist birikim süreci ve çevre ülkelerinden merkez ülkelere kaynak aktarım mekanizmaları az gelişmiş ülkelerin, başka bir ifadeyle, çevre ülkelerinin az gelişmişliğine neden olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Çalışmada öncelikle bağımlılık kavramı ve kapitalist dünya sistemi içerisinde bağımlılığı yaratan mekanizmalar üzerinde durulacaktır. Bağımlılık sürecinin Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkışı ve bağımlılık ilişkisinin Latin Amerika ülkelerindeki ekonomik gelişmenin önünde nasıl bir engel oluşturduğu tarihsel bir perspektif ile incelenmeye çalışılacaktır.

1) BAĞIMLILIK KAVRAMI

Palma, bağımlılık analizinde dört temel eğilim olduğunu iddia etmektedir: Çevre ülkelerinde kapitalist kalkınmayı engelleyen teori olarak bağımlılık, kalkınma sürecinin somut analizi olarak bağımlılık, az gelişmişliğin gelişmişliği bağlamında bağımlılık ve son olarak, Latin Amerika'nın yapısalci analizlerinin yeniden formüle edilmesinde bağımlılık (Palma, 1989a : 91).

Çevre ülkelerinde kapitalist kalkınmayı engelleyen teori olarak bağımlılığın, temel argümanı geri kalmış ülkelerde endüstrileşme süreci sadece ülke içinde hakim gruplar tarafından değil, aynı zamanda emperyalizm tarafından da engellenmiştir. Bu nedenle ulusal burjuvazinin gelişmesi bu iki grup ile mücadelesinde yeterli politik güce sahip olmasına bağlıdır (Palma, 1989a: 92). Bu yaklaşımda, geri kalmış ülkelerin gelişimleri için burjuva demokratik devrimlerini gerçekleştirmeleri ve kapitalist üretim tarzına uygun bir devlet oluşturmaları gerekli görülür.

Kalkınma sürecinin somut analizi olarak bağımlılık, çevre ekonomilerinin artan uluslar arasılaşma bağlamında dünya kapitalist sisteminin bir parçası olarak görme eğilimindedir. Çevre ülkelerinin ekonomilerini anlamak, öncelikle dünya kapitalist sisteminin özelliklerini analiz etmeyi gerektirmektedir. Dünya kapitalist sistemin “genel belirleyicilerinin” analiz edilmesi önemlidir. Öte yandan, bu yaklaşım sadece çevre ülkelerinin ekonomilerini dünya kapitalist sisteminin bir parçası olarak görmez, aynı zamanda, ülke ekonomilerinin kendi dinamiklerinden kaynaklanan “içsel belirleyicilerin” de analiz edilmesi gerekliliğini vurgular (Palma, 1989a : 93).

Az gelişmişliğin gelişmişliği bağlamında bağımlılık yaklaşımı, 1950’lerle birlikte, Paul Baran tarafından formüle edilmiştir. Baran’a göre, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki ticari ilişkiler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlanması imkan tanımaktadır. Öte yandan üçüncü dünya ülkelerinde yapılan yatırımlardan elde edilen karların merkez ülkelere transfer edilmesi az gelişmiş ülkelerin yatırıma dönüştürülebilir fonlardan mahrum etmekte ve merkez ülkelerine kaynak transferine yol açmaktadır. Baran, kapitalist sistemde bir ülkenin kalkınmışlığı zorunlu olarak diğer ülkelerin geri kalmışlığına yol açacağını ileri sürmüştür (Başkaya, 1997: 73). Andre Gunder Frank (1972) gelişmişlik ve az gelişmişlik sürecinin Avrupa uluslarının merkantilist ve kapitalist gelişmesi ile birlikte başladığını ve az gelişmişliğin endüstriyel kapitalizm ve merkantilist gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Frank, bu tür bir ilişkinin çözülebilmesi için üçüncü dünya ülkelerinin dünya kapitalist sistemi ile bağlarını koparması ve sosyalist bir devrim gerçekleştirmesini bir zorunluluk olarak görmektedir (Simmons, 2001 :5). Dos Santos (1970), bağımlılık kavramı ile, bazı ülke ekonomilerinin diğer ülke ekonomilerinin gelişimi ve genişlemesi sonucu kısıtlandığı, bağımlı hale getirildiği durumu kastetmektedir. İki veya daha fazla ekonomi arasındaki bağımlılık ilişkisi bazı ülkelerin baskın bazı ülkelerin ise bağımlı olduğu bir bağımlılık şekli ortaya çıkarır (Chilcote ve Edelstein, 1974 : 26). Dos Santos’a göre, Lenin’in emperyalizm analizi eksik bir analizdir. Zira, Lenin, emperyalizmi sadece tekelci sermaye perspektifinden analiz etmiştir. Dos Santos emperyalizmin bağımlılık açısından da analiz edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Johnson, 1984 : 75).

Latin Amerika'nın yapısalci analizlerinin yeniden formüle edilmesinde, bağımlılık kavramının en önemli temsilcisi, Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonudur (ECLA). ECLA'nın yaklaşımı Prebish'in, az gelişmiş ülkelerin dünya kapitalist sistemi içerisinde yeri ve konumuna ilişkin analizine ve Furtado'nun az gelişmiş ülkelerin içsel yapılarına dayalı çözümlemesine dayanmaktadır (Gülalp, 1983: 120). ECLA çevre ve merkez ülkelerin üretim yapıları arasında yapısal bir farklılık görmektedir. Bu yapısal farklılık, merkez ve çevre ülkeleri arasında uluslararası işbölümüne dayalı, statik olmayan, kendini yeniden üretebilen bir farklılıktır (Palma, 1989b: 317). Teknolojik gelişme ve bunun yarattığı verimlilik artışı bütün ülkelere eşit bir şekilde yayılmamış, merkez ülkeler teknolojik gelişim ve verimlilik artışını içselleştirip tekelere almışlardır (Başkaya, 1997: 64). ECLA ve yapısalci teori, teknolojik gelişim ve üretkenlikteki artışların kapitalist sistem içerisinde bütün ülkelere yayılamamasının nedeni olarak, merkez ülkelerindeki ücret ve fiyat belirlemelerinin tekelci bir yapıya dayanıyor olmasına bağlamaktadır (Gülalp, 1983: 121). ECLA'nın dayandığı düşünce, üretimin yapısal dönüşümüne ve bunun sonucunda işsizlik, dış dengesizlik ve ticaret hadlerinde çevre ülkelerinin aleyhine ortaya çıkan bozulmanın tasfiyesine dayanmaktadır (Palma, 1989b: 319-320). Genel anlamda bakıldığında, bağımlılık kavramı iki farklı anlam ve yaklaşımı ifade eder.

A) Çözümleme Yöntemi Olarak Bağımlılık

Çözümleme yöntemi olarak bağımlılık, az gelişmişliğin incelenmesinde bir çözümleme yöntemi olarak kullanılmaktadır (Gülalp, 1983: 133). Bu çerçevede, O'Brien,(1975) göre, az gelişmişliğin analizi bir dünya sistemi olarak kapitalizmin incelenmesini gerektirir (Gülalp, 1983: 133). Latin Amerika'nın yapısalci analizlerinin yeniden formüle edilmesinde ve az gelişmişliğin gelişmesi anlamında bağımlılık yaklaşımlarının çıkış noktası az gelişmişliğin gelişmiş ülkelerin geçmişlerinde olduğu gibi bir "gelişmemişlik" durumu olmadığıdır (Furtado, 1967:129). Andre Gunder Frank, bağımlılığı, dünya kapitalizminin yapısı ve tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak görmektedir. Dolayısıyla dünya kapitalist sisteminin belli bir bölümünde, -örneğin Şili veya Şili'nin bir bölgesi-gelişmişliği veya az gelişmişliği incelemek dünya kapitalist sisteminin bir bütün olarak incelenmesini gerektirir (Frank, 1967: 7). Bu yaklaşıma göre, ekonomik gelişmişlik ve az gelişmişlik aynı madalyonun farklı iki yüzüne benzer ve ikisi dünya kapitalist sistemi içerisinde içsel çelişkilerin bir sonucudur. Ekonomik gelişmişlik ve az gelişmişlik, sadece bir ülkenin diğer bir ülkeden görece daha gelişmiş olduğunu gösteren niceliksel ve görelî kavramlar değil, fakat aynı zamanda, birbiriyle ilişkili ve niteliksel kavramlardır (Frank, 1967: 9).

B) Sistemin Kavramsallaştırılması Anlamında Bağımlılık

Bağımlılık kavramı, dünya sisteminin merkez-çevre olarak kavramsallaştırılması çerçevesinde, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılığını ifade etmede de kullanılmaktadır. Bu nedenle, bağımlılık üçüncü dünyaya özgü olan bir durum olduğu için gelişmiş ülkelere dayanarak tanımlanmaktadır. Kapitalist sistemin merkez-çevre şeklinde kavramsallaştırılması merkez ülkelerdeki gelişmenin çevre ülkelerin azgelişmişliği sayesinde olduğunu söylemektedir. Başka bir ifade ile, metropoldeki gelişme, uydudan aktarılan artıya bağlıdır (Gülaıp, 1983: 133-134).

II) MERKEZ ÜLKELERİN GELİŞMESİ ÇEVRE ÜLKELERİN AZGELİŞMİŞLİĞİNİ GETİRİR

Bağımlılık teorisinin en temel savlarından biri merkez ülkelerdeki gelişmenin çevre ülkelerin azgelişmişliği pahasına olduğu tezidir. Buna göre merkezin gelişmesi çevre ülkelerinden aktarılan artıya dayanmaktadır. Mevcut uluslararası sistem, politik anarşi ve hakim sınıf/devletlerin, uluslararası sistemi, çevre veya bağımlı ülkelere hükmetmelerini sağlayacak şekilde organize etmelerine dayalı bir ekonomik hiyerarşi sergilemektedir.

Frank (1967) çevre ülkelerinde ve Latin Amerika'da kapitalist gelişmenin imkansız olduğunu göstermeye çalışmıştır. Frank, Latin Amerika ülkelerinin dünya kapitalist sistemine girmesi ile birlikte ekonomik artığın Latin Amerika ülkelerinden merkez ülkelere aktarıldığı bir uydu-metropol ilişkisinin doğduğunu iddia etmektedir. Bu sürecin de kaçınılmaz bir şekilde çevre ülkelerindeki azgelişmişliğin gelişmesine yol açtığını ileri sürmüştür (Ron ve David, 1998:89).

Kapitalist gelişme ve genişlemenin tarihsel süreci, ekonomik gelişmişliği ve yapısal azgelişmişliği eş zamanlı olarak ortaya çıkarmıştır (Frank, 1967: 9). Gelişmiş ülkelerde birikim sürecini kolaylaştıran ve hala kolaylaştırmaya devam eden, azgelişmiş ülkelere kaynak aktarımıdır. Kaynak aktarım ile gelişmiş ülkeler bölüşüm sorunlarını kolay bir şekilde idare edebilmişlerdir (Somel, 2000:72).

Fakat, bu süreç, çevre ülkelerinde toplumsal ihtiyaçları karşılamaya ve sürdürülebilir bir ekonomi kurmayı engelleyen temel unsurlardan biridir. Bu anlamda, çevre ülkelerin ekonomik gelişimi merkez ülkelerin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir (Somel, 2000:73).

A) Eşit Olmayan Değişim

Emmanuel, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin nasıl azgelişmişliğe neden olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Uluslararası fiyat sistemi aracılığıyla, eşit olmayan değişimin nasıl ortaya çıktığının tahlilini yapıyor. Bunu

yaparken emek-değer teorisi ve Marx'ın değer uluslararası üretim fiyatlarına dönüşümü yaklaşımından hareket ediyor. Emmanuel'in geliştirdiği görüşler, yoksul ülkelerin, zenginler tarafından, pazardaki değişim yolu ile nasıl sömürldüklerini açıklamayı amaçlıyor (Başkaya, 1997: 87).

Emmanuel ücret açığındaki büyümenin çevrenin dış ticaret hadlerinde bozulmaya yol açacağını ve çevrede ekonomik büyüme oranında bir azalmaya yol açacağını iddia etmektedir (Silva, 1989 : 331). Sonuçta, çevre ve merkez ülkeleri arasındaki eşit olmayan değişim, çevre ülkelerinden merkez ülkelere doğru bir kaynak aktarımına yol açmaktadır.

B) Kaynak Aktarımı

Çevre, artık değeri ticaret yoluyla transfer etme eğilimindedir. Bu durum, merkez ülkelerde çalışanların lehine uluslararası ücret açığı sonucunda oluşmaktadır. Böylece sermayenin organik kompozisyon oranı eşitlense bile, çevre ve merkez ülkeleri arasındaki ücret açığı eşitsiz değişim sonucunu doğuracaktır. Emmanuel'e göre, dar anlamdaki eşitsiz gelişme çevre ve merkez ülkeler arasındaki ticareti karakterize edecektir. Emmanuel'e göre, diğer her şeyin sabit olduğu varsayımı altında bile, sadece ücret eşitsizliği tek başına eşitsiz değişime yol açacaktır. Emmanuel, ücret açığındaki büyümenin, çevrenin dış ticaret hadlerinde bozulmaya ve çevrede ekonomik büyümede bir azalmaya yol açacağını iddia etmiştir (Silva, 1989: 331).

Emmanuel'in geliştirdiği teoriye göre, gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasında ücret düzeylerinin oranı üretkenliklerinin oranını aşmaktadır. Diğer bir deyişle, çevre ülkelerde ücret düzeyi değer cinsinden ölçüldüğünde de azgelişmiş ülkelerdekinden daha düşüktür. Buna karşılık, ücretler, ulusal ekonomi temelinde belirlendiği halde, sermayenin hareketliliği kar hadlerinin uluslararası planda (fiyat cinsinden) eşitlenebilmesine neden olur. Değer cinsinden farklı olan kar hadlerinin fiyat cinsinden eşitlenebilmesi için ise, fiyatların değerlerden sapması gerekir. Bu durum azgelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere bir değer aktarımına neden olur. Diğer bir deyişle, tek bir kar haddi geçerli iken ücret düzeyleri farklı olduğunda, "ücretlerdeki farklılık karlara yansımadağı için, onun yerine fiyatlara yansır." Dolayısıyla Prebisch'in teorisinde olduğu gibi Emmanuel'in teorisine göre de, ülkeler arasında gelir aktarımı ücret düzeylerindeki farklılıktan kaynaklanan bu "eşitsiz mübadele", yani değerleri yansıtmayan fiyatlara mübadele aracılığı ile gerçekleşir (Gülalp, 1983 : 130).

1) Ticaret Hadlerinde Bozulma

Prebisch, merkez ve çevre ülkeleri arasındaki ticarete 1870'li yıllardan bu yana çevre ülkelerinin aleyhine ticaret hadlerinde bir bozulmanın olduğunu ve kısa dönemli

dalgalanmalar olmakla birlikte uzun dönemde birinci mal fiyatlarında endüstriyel malların fiyatları karşısında bir düşüş eğilimi olduğunu ileri sürmüştür (Routledge, 1989 : 31-32). Bu, çevre ülkelerin belli bir endüstriyel mal miktarının ithalatını sürdürebilmesi için gittikçe daha fazla hammadde ihracatında bulunması gerektiği anlamına gelmektedir. Tablo : 3'de görüldüğü gibi Latin Amerika ülkelerinin ticaret hadleri belli bir düşüş eğilimindedir.

Genel olarak, çevrenin ticaret hadlerindeki bozulma eğiliminin arkasında talep ve arz faktörleri yatmaktadır. Temel problem, ekonomik büyümenin ticaret hadleri üzerindeki etkisidir. Talep açısından bakıldığında, çevrenin tüketim patikası ticaret üzerinde temellenmiştir. İthalatın toplam tüketim içerisindeki oranı arttıkça gelir artmaktadır. Öte yandan, arz açısından bakıldığında, çevrenin üretim patikası da ticarete dayanmaktadır. Yerli üretimin ihraç oranı arttıkça üretim artmaktadır. Arz ve talep etkisi çevre ülkelerinin temel mallar ihraç eden ve mamul malları ithal eden ülkeler konumuna girmelerine neden olmaktadır. Bu durumda uluslar arası piyasa "görünmez elin" denetimine bırakılırsa ticaret hadlerinin çevre ülkeleri aleyhine bozulması kaçınılmaz olacaktır (Palma, 1989b : 318-319).

Teknolojik gelişme hızları ile talebin gelir esnekliklerinin farklı olması ve birincil malların endüstriyel girdilerle ikame edilmesi, birincil malların fiyatlarında sürekli bir düşüşe neden olmaktadır. Bu durumda, az gelişmiş ülkelerin ticaretten doğan kazançlardan pay almadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Birincil mallarda pazarların az çok rekabetçi olması ve üretimin talep ve fiyat değişmelerine tepkisinin yavaş olması nedeniyle fiyatlarda büyük dalgalanmalar görülebilmektedir. 1980'lerdeki fiyattaki dalgalanmalarda bu durumun etkisi görülmektedir. Ticaret hadlerindeki çöküş uzun dönemde yılda en fazla %1-2 civarında bir düşüş gösterdiği halde 1980-1986 yılları yıllık ortalama % 5 düzeyinde bir düşüş yaşanmıştır (Akyüz, 1998:40-41).

Prebisch-Singer hipotezinde iddia edilen ticaret hadlerindeki çevre ülkelerin aleyhine olan bozulmanın dört temel argümanı vardır. İlk olarak, temel mallar ile mamul malların talep esneklikleri arasındaki farklılık, temel mal talebinin mamul mal talebi karşısında sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, teknolojik üstünlüğün gelişmiş ülkelerin elinde olması, son olarak da az gelişmiş ülkelerin mal ve işgücü piyasa yapılarının endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı olmasıdır. Endüstrileşmiş merkez ülkelerinde emek ve üreticiler örgütlüdür. Bunun anlamı, verimlilik artışı ve teknolojik gelişmenin tüketim fiyatını düşürmek yerine faktör fiyatları arttırmasıdır. Öte yandan, az gelişmiş çevre ülkelerinde emek örgütsüzdür. Uluslararası ticarete tüketici ve üreticilerin farklı ülkelerde olmaları, verimlilik artışından endüstrileşmiş ülkelerin üreticilerinin yararlanmaları sonucunu doğururken, gelişmekte olan ülkelere böyle bir sonuç doğurmayacaktır. Yukarıda açıklanan dört

önemli argüman, gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerindeki bozulmanın nedenleridir. Fakat ticaret hadlerindeki bozulma her ülkede aynı boyutta olmayabilir. Zira gelişmekte olan ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyi işgücü piyasalarının örgütlülüğü vb. nedenlerle farklılık göstermektedir (Singer, 1989 : 325-326).

a) Gelir Esnekliği

İlk argüman temel mallar ile mamul malların talep esneklikleri farklılığıdır. Talebin düşük esnekliği, düşük arz esnekliği ile birleşince temel malların fiyatlarında büyük bir istikrarsızlığa neden olmaktadır. İkinci olarak, temel mallara olan talep, mamul malına olan talepten daha az artması için sınırlanmıştır. Bu durum, kısmen, temel ürünlere olan talebin düşük gelir esnekliğinden, kısmen de, mamul mal ihraç eden endüstrileşmiş ülkelerin teknolojik üstünlüklerinden kaynaklanmaktadır (Singer, 1989 : 325). Merkezin çevreden birincil mal ithalatı, ulusal gelirden daha düşük bir oranda artarken; çevre ülkelerinin merkez ülkelere endüstriyel mal ithalatı, gelirlerinden daha büyük bir oranda artmaktadır. Merkez ülkelerde gelir arttıkça gelirin daha küçük bir oranı birincil mallara ayrılmakta, teknolojik ilerleme daha az hammadde gerektiren malların üretimini sağlamak veya doğal ürünler yerine sentetik ürünler kullanılabilir. Böylece çevre ülkelerin merkez ülkelerin piyasalarına girişi engellenmektedir (Routledge, 1989: 33).

Öte yandan, arz ile ilgili argümana göre, çevre ülkelerin ticaret hadlerindeki bozulma, dünya ekonomisindeki devresel hareketlerin çevre ve merkez ülkeleri üzerindeki farklı etkisinden kaynaklanmaktadır (Routledge, 1989 : 33). Ekonominin yükseliş trendine girdiği dönemlerde birincil mal üreticilerinin lehine dönen ticaret hadleri, ekonominin düşüş trendine girdiği dönemlerde daha büyük oranda, birincil mal üreticilerinin aleyhine bozulmaktadır. Uzun dönemde çevre ülkelerin ticaret hadlerindeki bozulma devresel hareketlerdeki düşüş trendinin, yükseliş trendinden daha uzun sürmesinin bir sonucu olarak görülmektedir (Routledge, 1989: 33).

b) Merkez' de Gelişen Teknoloji

Ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkelerin aleyhine bozulmasında diğer önemli bir etken de endüstrileşmiş ülkelerin teknolojik üstünlüğüdür. Endüstrileşmiş ülkelerde ve bu ülkelerde bulunan çokuluslu şirketlerin kontrolünde yüksek teknolojiye sahip ihraç malları bulunmaktadır. Bunun anlamı, çok uluslu firmaların gücü ve büyüklüğü nedeniyle tekeli karlar elde etmesidir (Singer, 1989: 326). Merkez ülkelerde üretkenlik artışları ürünlerin fiyatlarını düşürmemekte ve ücretlerin yükseltilmesi yönündeki baskılar nedeniyle, ürünler değerlerini aşan bir fiyatla ticarete sokulmaktadır. Öte yandan, çevre ülkelerindeki işsizlik ve ücretlerin düşük kalması

nedeniyle, üretkenlik artsa bile bu karlılığı arttırmakta, artan üretim talep koşulları nedeniyle, çevre ülkelerinin azalan fiyatlarla ihracata girmelerine yol açmaktadır. Sonuç olarak, teknik gelişme, merkez ülkelerinde gelir artışına, çevre ülkelerinde ise fiyatlarda düşüşe yol açmaktadır. Çevre ülkelerinin merkez ülkelere kaynak transferine yol açan bu durum ticaret hadleri aracılığı ile ortaya çıkmaktadır (Gülalp, 1983: 121).

Mevcut dünya sisteminin en önemli özelliği, güçlü ve zengin olan merkez ülkeleri ile zayıf ve fakir olan çevre ülkeleri arasında güçlü bir hiyerarşik özellik sergilemesidir. Teknoloji, çevre ve merkez ülkelerinin içerisinde bulunduğu duruma gelmelerinde merkezi bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Merkez gelişmiş veya kalkınmış ülkelerden çevre ise az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Bu anlamda çevre içinde bulunduğu bağımlılık statüsünü yeniden üretecek bir kalkınmayı gerçekleştirmekle sınırlandırılmıştır (Martínez, 2002: 4). Merkezin teknolojik üstünlüğü, çevre ülkelerinden merkez ülkelere artığın transferi ve çevre ülkelerinin az gelişmişlik durumlarını sürdürmelerinde önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

C) Finansal Akımlar ve Borç Yükü

Çevre ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak transferine yol açan diğer bir kanal uluslararası finansal piyasalardır. Genellikle çevre ülkelerin ekonomileri üzerinde büyük bir tahribat etkisine sahip olan uluslararası finansal akımlar ve çevre ülkelerin giderek artan borç yükü, çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığını arttırmakta ve çevre ülkelerinden merkez ülkelere kaynak transferine yol açmaktadır.

1) Finansal Akımlar

Dünya finansal piyasalarının bütünleşmesi sürecinde, gelişmekte olan piyasalara kısa vadeli sermaye girişi bu ülkeler lehine kaynak transferi anlamına gelebilir. Bu finansal akımlara yol açan yüksek faiz oranları, çevre ülkelerinden merkez ülkelere büyük çapta kaynak transferine yol açmaktadır (Boratav, 2002: 17-22).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finans sistemlerinin sermaye akımlarına karşı açık ve korumasız olması, her kriz sonrasında bu ülke ekonomilerinin dünya ekonomileri ile daha çok bütünleşmesine ve bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Dış ödemeler problemi çeken ülkelerin, ülkelerinden sermaye çıkışını engellemek için faiz hadlerini yükseltmesi reel ekonomilere büyük zararlar vermektedir. Devlet bütçesindeki açığı kapatma isteği özelleştirmelere yol açmakta; bununla birlikte devalüasyonun yapılması yabancı ülkelerin ülke içindeki kuruluşları ucuza ele geçirmeleri sonucu doğurmaktadır. Bu çerçevede, Örneğin Latin Amerika ülkelerinden Arjantin'de, 1976'da iktidarı ele geçiren askeri yönetim, IMF'nin emirleri doğrultusunda çoğu devlet kuruluşunu özelleştirmiş ve özelleştirmeden kazanılan

paraların da üretime yönelik alanlarda harcanmaması sonucu 1983 yılına gelindiğinde sanayi yıkılmış ve ülke ekonomisi durgunluk içine girmiştir. Sonuç olarak, her bunalım sonrası az gelişmiş ülke daha da bağımlı hale gelmektedir (Somel, 2000: 67).

Öte yandan, sermayenin serbest dolaşımı altında hiçbir döviz kuru rejimi belli bir istikrar ve rekabet oranı garantilememektedir. Sabit kur, dalgalı kur veya ulusal paranın başka bir paraya endekslenmesi sermaye akımlarının reel ekonomi üzerinde yaratacağı tahribatı engellemeyecektir. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinin A.B.D dolarını kendi para birimleri olarak benimsemelerinin altında yatan temel neden, döviz kuru istikrarsızlığını gidermeye yönelik beklenti idi. Böylece Latin Amerika ülkelerinde faiz oranlarının A.B.D'deki düzeye düşeceği ve yüksek bir büyüme trendinin yakalanacağı bekleniyordu. Sonuç olarak, reel ekonomi üzerinde yaratılan zarar, ancak ve ancak, istikrarlı olmayan sermaye akımları üzerinde etkin bir kontrol ve düzenleme ile sağlanabilecektir. Bunun maliyeti, finansal krizlerin ve mali istikrarsızlığın yaratacağı maliyetten daha az olacaktır (Unctad Raporu, 2001: 3).

Latin Amerika ülkelerinde finansal serbestleşme, her zaman ekonomik istikrarsızlığı ve finansal krizleri beraberinde getirmiştir. 1994-95 Meksika krizinde, 1998-99 Brezilya krizinde etkin olan ekonomilerin çöküşüne neden olmuştur. Öte yandan finansal serbestleşmenin diğer önemli etkisi bölüşüm üzerinedir. Reel faiz oranlarındaki artış, rantiyecilerin ve borç verenlerin yüksek karlar elde etmelerine yol açmakta ve orta gelire sahip ülkelerde hükümet bütçelerinin büyük bir bölümünün sosyal harcamalar yerine faiz harcamalarına gitmesine yol açmıştır (Dhumale ve Singh, 2000: 27).

Latin Amerika ülkelerinde finansal akımlardaki istikrarsızlık büyük borç yükü ile birleşince Latin Amerika ülkelerinin merkez ülkelere bağımlılığının daha da arttığını söyleyebiliriz.

2) Borç Yükü

Güçlü merkez ülkeleri ile zayıf Latin Amerika ülkeleri arasında serbest ticaret, Latin Amerika ülkeleri açısından bir ödemeler dengesi açığına yol açmıştır. Uydu hükümetler, ödemeler dengesi açığını finanse etmek için metropol ülkelerin finansman tekliflerini kabul etmiş, bu finansman türü ödemeler dengesi açığını çözmemiş ve Latin Amerika ülkelerinin daha büyük bir borç batağına saplanmalarına yol açmıştır. Bu finansman türü ödemeler dengesi probleminin daha da büyümesine ve Latin Amerika'da az gelişmişliğin gelişmesine yol açmıştır (Frank, 1972: 33).

Latin Amerika ülkelerinin dış borçlarının arttığı ve borç krizlerinin oluştuğu dönemlerin ana özelliklerinden biri hükümet müdahalelerinin kısıtlandığı ve piyasa mekanizmasının işlediği dönemler olmasıdır (Gibson ve Tsakalatos, 1996: 174).

Dolayısıyla dış borç ve dış borç faiz ödemeleri ile çevre ülkelerinden merkez ülkelere kaynak aktarımı kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan bir olgudur.

Latin Amerika ülkelerinde borçlanma süreci ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, benzer sonuçlar doğurmuştur. Özellikle son dönemlerde dış ticaret fazlasına rağmen borç yükü azalmamış; aksine artış eğilimine girmiştir. Örneğin, Şili’de, 2000 yılında 1.3 milyar dolar dış fazla söz konusu iken; bu miktar, 2001 yılında, 1.6 milyar dolara yükselmiştir. Bununla birlikte, 2000 yılında dış borç 36.8 milyar dolar iken, 2001 yılında 37.7 milyar dolara yükselmiştir. Öte yandan, Arjantin, 1999 yılında, 17 milyar doları aşan ihracatının %70’i oranında bir borçlanma gereksinimi ile karşı karşıya kalmıştır. 2001 yılında bu gereksinimi 25 milyar dolara ulaşmış ve Arjantin’in mali dengesi üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır. Böylece, Şili ihracat gelirinin %20’sini dış borç ödemelerine ayırırken; Arjantin ve Brezilya’da bu oran %50’nin üzerine çıkmaktadır. Diğer Latin Amerika ülkelerinde de benzer bir durum söz konusudur (Buera, 1999: 48).

Özetle, 1980’li yıllarla birlikte Azgelişmiş ülkeler ve Latin Amerika ülkeleri açısından, borç, büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman, borcun, olumlu bir büyüme ve kalkınma sürecine yol açmasından çok, kalkınma ve büyüme sürecinin önünde temel bir engel olarak durduğu görülmektedir (Gibson ve Tsakalatos, 1996: 174).

D) Emek Piyasaları

Emmanuel göre, serbest dolaşım hakkına sahip olmayan emeğe yapılan ödeme tarihsel koşullara göre ülkeden ülkeye değişirken, sermayenin serbestçe, dünya çapında hareket edebilmesi kar oranlarını eşitleme yönünde bir eğilime yol açar. Bu nedenle uluslararası değerlerin uluslararası fiyatlara dönüşümü bazı ülkelerden diğer ülkelere değer aktarımına yol açar. Emmanuel, Afrikalı bir işçinin emek-saatinin Avrupalı işçinkine eşit olması gerektiğini, çünkü her iki durumda da emek ürünlerinin uluslararası metalar olduğunu vurgulamaktadır (Amin, 1992: 229-230).

Emmanuel iki tür eşitsiz değişimden bahsetmektedir. Birincisinde, artık değer oranlarının aynı olduğunu, fakat ülkelerin farklı organik bileşimlere sahip üretim dallarında uzmanlaştıklarını, buradaki değer aktarımının bir ulusal sistem içindeki değer aktarımı ile aynı olduğunu ve bu tür değer aktarımının kapitalist tarza özgü olduğunu ileri sürmektedir. İkincisinde ise artık değer oranlarının ülkeler arasında farklı olduğunu ve değer aktarımının, değişik organik bileşimlerinin bir sonucu olmaktan çok, emeğin akışkan olmamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Emeğin hareketsizliği, gerçek ücretlerin farklılaşmasını ve dolayısıyla eşitsiz değişimin ortaya çıkmasına yol açar (Amin, 1992: 231).

Sonuç olarak, çevre ülkelerin merkez ülkelere artık değer transferi, merkez ülkelerde çalışanlar lehine olan uluslararası ücret açığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

IV) LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE BAĞIMLILIK SÜRECİ

Latin Amerika ülkelerinde bağımlılık süreci ve bu bağımlılığın sürdürülmesi, yukarıda özetlenen serbest ticaret, finansal piyasalar ve emek piyasalarının yapısı sonucu oluşmuştur. Bu süreç, aşağıdaki tarihsel dönemler itibariyle incelenebilir.

A) İhracata Dayalı Dönem 1850-1929

1850'li yıllarla birlikte uluslararası ticarete giren Latin Amerika ülkelerinin temel ihracatları üç farklı türde¹ olmakla birlikte, genel olarak, birincil malların ihracatına dayalı bir ihracat ekonomileri sözkonusudur. Dolayısıyla, bu dönemde, Latin Amerika ülkeleri için uluslararası uzmanlaşma birincil mallarda gerçekleşmiştir. Bunun doğal sonucu, Latin Amerika'da sınıai gelişmenin tıkanmasıdır. Bu dönemin en önemli özelliği, Latin Amerika ülkelerinin hammadde ve gıda malları ihracatçısı olarak dünya kapitalist sistemi ile entegre olmasıdır (Rojas, 1985: 185).

1929 Dünya Ekonomik Krizi, deflasyonist etkiler doğurmuştur. Bu etkileri sıralayacak olursak; birincil malların talebinde bir düşüş, ticaret hadlerinde birincil mallar aleyhine bir bozulma yaşanması, Avrupa ve A.B.D' den gelen sermayenin kesilmesi ile dünya fiyatları genel seviyesinde bir düşüş gerçekleşmesidir. Sonuç olarak, Latin Amerika 1929-1932 yılları arasında ithalat hacmini %60 oranında azaltmak zorunda kalmıştır (Perkins, 1989: 56-57).

1929 Bunalımı ile birlikte Latin Amerika ülkelerinde hızlı bir sanayileşme olduğu iddiası ve bu sanayileşme sürecinin iç pazara yönelik üretim ve ithal ikameci politika yoluyla yapıldığı ileri sürülmektedir (Gülalp, 1983: 26). İthal ikameci politikaların farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini belirtmek gerekmektedir. İlk olarak, üretimde kullanılan girdilerin büyük ölçüde yurt içinde üretilen girdilerden oluşması ve ithal girdi kullanımının az olduğu ithal ikameci politika; ikinci olarak, montaja dayalı ithal ikameci politikalar. İlk tür ithal ikameci politikalar gerçek bir ikame sözkonusu iken ikinci durumda yurt içi katma değer önemsiz düzeydedir (Başkaya, 1997: 99).

1929 bunalımında, Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci politikaları uyaran dış ticaret krizleridir. Latin Amerika ülkeleri, dış ticarete karşılaştıkları zorluklar nedeniyle, ithal ikameci politikalar izlemişlerdir (Jenkins, 1996: 222). Dolayısıyla ithal ikameci politika kapsamlı bir kalkınma politikasının bir parçası olmaktan uzaktır (Başkaya, 1997: 100). 1930'ların sonlarında ve 1940'ların başlarında, ithalatlarını karşılayabilecek dövize sahip olmayan ve ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalan

Latin Amerika ülkeleri ithal ikameci politikayı sürdürebilmeleri için sermaye malları ithali yapmak zorunda kalmış ve bu sermaye mallarının ithalini ihracatları yoluyla karşılamaya çalışmışlardır. Bunu yapabilmek için sermaye getireceğini düşündükleri uluslar arası şirketleri ülkelere çekmeye çalıştılar. Bunun için de daha fazla borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmışlardır (Frank, 1984: 193).

Sonuç olarak, Latin Amerika ülkelerinde, uzun dönemde, uluslararası sisteme bağımlılıkları nedeni ile ithal ikameci politika yolu ile endüstrileşmek girişimi başarısız olmuştur.

B) II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

II. Dünya Savaşı sonrası dönemden 1960'lı yılların ortalarına kadar, birçok Latin Amerika ülkesi, iç pazara dayalı ithal ikameci endüstrileşme politikası izlemiştir. Yukarıda da değinildiği gibi ithal ikameci politika ödemeler dengesi probleminde karşı bir tepki olarak doğmuştur. 1950'li yıllarda ticaret hadlerindeki bozulma ve bölgedeki yetersiz sermaye akımları sonucu ithal ikameci yaklaşım daha da güçlenmiştir. Kore savaşının sonlarına doğru birincil mal fiyatlarında ve 1960'lı yıllarla birlikte ise Latin Amerika ülkelerinin ihracat fiyatlarında büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında Latin Amerika ülkelerinin uluslararası ihracat payı %12'den %7'ye düşmüştür. 1968-1973 yılları arasında birincil malların fiyatında bir düzelmeye birlikte, bölge doğrudan yatırımlar biçimindeki sermaye akımlarında bir artış ve kredi imkanlarında bir yükselme ortaya çıkmıştır. 1965-1973 yılları arası Latin Amerika ülkelerinin yıllık ortalama %10.8 civarında bir ihracat artışı gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde dünyanın imalat malı ticareti %16.4 oranında artarken Latin Amerika ülkelerinin imalat ihracatı yıllık %26.5 oranında artmıştır. Bu dönem 1973 -1974 yıllarında petrol krizi ile birlikte sona ermiştir (Fritsch, 1993: 322).

Az gelişmiş ülkelerde ve Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci politikalar, 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte enflasyonist baskının ve parasalcı yaklaşımların ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Parasalcı yaklaşım, enflasyonla mücadelede, daralmacı para ve maliye politikaların uygulanmasını öneriyordu. Bu yaklaşımın uzantısı olan politikaların uygulanması reel faizlerin yükselmesine ve az gelişmiş borçlu ülkelerin faiz ödemelerinde büyük bir zorluk yaşamalarına yol açmıştır. Bununla birlikte, 1979-1980 yıllarında petrol fiyatlarında yaşanan ikinci dalga şoku uluslararası ticaret hacminin daralması ve birincil mal fiyatlarında görece bir düşüş yaşanması sonucunu doğurmuştur. Sonuç olarak, 1980'li yıllarla birlikte, Az gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika ülkeleri büyük bir borç krizi ile karşı karşıya kalmışlardır (Peker, 1996: 28).

C) 1980 Sonrası

Birçok Latin Amerika ülkesi 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında ekonomilerini serbestleştirdiler ve bu serbestleşme süreci, ticari reformları, ithal tarifelerinde indirimi, tarife dışı engellerin indirilmesi, yabancı dolaysız yatırımların teşvik edilmesini kapsıyordu. Bununla birlikte, bu süreç, özellikle makroekonomik istikrar ve özelleştirme reformlarını da kapsamıştır (Ferranti, Perry, Lederman ve Maloney, 2001: 13). Reform hareketlerinin, Latin Amerika ülkelerinin, emek yoğun mal ve hizmet üretiminde uzmanlaşmasını sağlayacağı düşünülüyordu. Fakat genel olarak, bölge, reformlardan sonra da, doğal kaynaklara ve belli tarım ürünlerinin üretimine dayalı bir ekonomi ve sermaye ile işgücü yoğun imalat ithalatçısı olmayı sürdürmüştür (Ferranti, Perry, Lederman ve Maloney, 2001: 13).

Latin Amerika ülkelerinin dışa açılma sürecine bağlı olarak, dış borç miktarlarında artış yaşanmıştır. Latin Amerika'nın 1980-2000 yılları arası dış borcu 257 milyar dolardan 736 milyar dolara yükselmiştir. Latin Amerika'nın aşırı dış borcu ve birincil malların ihracat fiyatlarındaki düşüş, sermaye akımları üzerindeki kontrol yeteneğinin kaybedilmesi, yabancı yatırımlara olan bağımlılığın artması söz konusu dönemi belirleyen özelliklerden bazılarıdır (Connor, 2002: 2). Tablo : 1'de de görüldüğü gibi Latin Amerika ülkelerinin dış borç miktarı 1980-1998 yılları arası giderek artmıştır.

Tablo : 1
Latin Amerika'nın 1980, 1990, 1998 Yılları İtibariyle Toplam Dış Borcu
(Milyon \$)

	1980	1990	1998
Arjantin	27151	62730	144050
Brezilya	71520	119877	232004
Şili	12081	19227	36302
Kolombiya	6941	17222	32263
Meksika	57365	104431	159959
Peru	9386	20967	32397
Venezüella	29344	33170	37003
Diğer Ülkeler	43471	99143	112041
Toplam Latin Amerika	257259	475867	786019

Kaynak: World Bank, Global Development Finance 2000, Washington, D.C., 2000'den. Akran: Maddison Development Center Studies The World Economy A Millennial Perspective. p.167.

1980-2000 yılları arası dönemi belirleyen diğer bir özellik de, ihracat potansiyeli ile borç yükümlülükleri arasında dengenin, başka bir ifadeyle, mali ve ticari açılma arasındaki dengenin kurulamaması sonucunda bazı Latin Amerika ülkelerinin borç krizine girmeleridir. Örneğin, Brezilya, mevcut üretim yapısı ile ihracata yönelmiş ve kapasite artışı sağlanmadığı için söz konusu ihracat artışını belli bir süre sonra sürdürebilmek olanaksız hale gelmiştir. Aynı şekilde, Meksika, cari ihracat artışına güvenerek giderek borçlanmış ve belli bir süre sonra da, borç krizine girmiştir (Akyüz, 1998: 50).

1980'li yıllarla birlikte, dünya çapında başlayan finansal serbestleşme dalgasına Latin Amerika ülkeleri de katılmıştır. 1980 sonrası dönemi belirleyen en önemli unsurlardan biri, Latin Amerika ülkelerinin etkin olarak kullanabileceği sermaye miktarının üzerinde sermaye girişlerine izin vermeleri ve bu sermaye akımları da ülkeden çıkınca finansal krizler yaşamalarıdır. Tablo : 2'de görüldüğü gibi 1994-2002 yılları arası sermaye akımlarındaki artış görülmektedir.

Tablo : 2
Net Sermaye Akımları (Milyar Dolar)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Net Sermaye Akımları	42.4	41.6	63.8	68.3	72.7	44.6	36.7	39.0	67.8
Net Doğrudan Yatırımlar	23.2	24.9	40.5	66.5	60.8	63.4	62.8	67.2	54.5
Net Portföy Yatırımları	63.7	3.4	39.7	25.4	17.7	10.8	5.1	6.7	11.8
Diğer Net Yatırımlar	-44.4	13.2	-16.4	-13.6	-6.8	-29.6	-31.2	-34.9	-8.5
Net Resmi Akımlar	7.8	17.8	6.8	16.0	15.1	7.0	8.1	11.2	6.2
Rezervlerdeki Değişiklik	40	-23.3	-29.0	-13.8	8.7	7.6	-3.1	6.0	-2.9
Cari İşlemler Dengesi	-62.0	-37.1	-39.8	-66.8	-90.4	-66.3	-48.6	-67.9	-62.4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 2001.

İstikrarsız sermaye akımları karşısında uluslararası global sisteme tamamen entegre olmuş ülkelerin, finansal ve parasal krizlere karşı duyarlılığı artmıştır. Yabancı

sermaye ve dış finansmana bağımlı ülkelerin böyle bir yapı karşısında finansal krizlere maruz kalma olasılığının arttığını söyleyebiliriz (Akyüz ve Cornford, 1999: 41-42)

Latin Amerika ülkelerinde, krizlerle birlikte ve kriz sonrası dönemlerde ücretlerin esnekleşmesi sonucunda, ücretin emeği yeniden üretime sokmasının zorlaştığı ileri sürülmektedir (Arslan, 2000: 173). Bunun doğal sonucu krizlerde ve kızışmış rekabet içerisinde ücret “işçinin ne kadar artık ürettiğine” göre belirlenmesinden çok, “ne kadar daha çok artık ürettiğine göre belirlenmesi” söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle, artık üretkenlik salt üretkenlikten çok görece üretkenliğe göre tanımlanmaktadır (Arslan, 2000: 173).

SONUÇLAR

Gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelere olan ihracatları hammadde ve birincil mallar üzerine dayanan az gelişmiş Latin Amerika ülkeleri arasında, ticaret eşitsiz değişim üzerine dayanmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin ihracat malları, düşük bir değere ve istikrarsız bir fiyat yapısına sahiptir. Özellikle gelişmiş ülkeler ucuz hammaddeleri bu ülkelere alıp işlenmiş pahalı mallara dönüştürmektedir. Bu mallar yüksek değerde ve istikrarlı bir fiyat yapısına sahiptir. Daha sonra az gelişmiş ülkeler bu malları ithal etmektedir. Birincil mal fiyatları ile mamul malların fiyatları arasındaki değer farkı, az gelişmiş Latin Amerika ülkelerinin ödemeler bilançosu problemleri ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu durum, söz konusu ülke ekonomilerinin borç, yardım, yabancı yatırımlar konusunda gelişmiş ülkelere bağımlı kalmasına yol açmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve finansal akımlara yol açan yüksek faiz hadleri Latin Amerika ülkelerinden gelişmiş ülkelere kaynak transferinin ikinci bir kanalı oluşturmakta ve bu ülkelerin uluslararası ekonomik bağımlılıklarının artmasına yol açmaktadır. Öte yandan ödemeler dengesi açığı Latin Amerika ülkelerinin dış borç borçlarının artmasına, artan dış borç Latin Amerika ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaktan çok gelişmiş ülkelere bağımlılığını daha da artırmaktadır.

Son olarak, merkez ülkelerdeki teknolojik gelişmeler sonucu artan verimlilik merkez’de ücretliler lehine bir durum yaratabilirken, Latin Amerika ülkelerinde emeğin örgütsüz olması, teknolojik gelişmenin yaratacağı verimlilik artışının daha çok karlara yansımaya ve uzun dönemli ticaret hadlerindeki bozulma nedeniyle, merkez ülkelere kaynak transferine yol açmaktadır.

Özetle, Latin Amerika ülkelerinin dünya ekonomisi ile bütünleşmeleri kalkınma problemlerini çözmemiş, aksine bütünleşmenin yarattığı bağımlılık ilişkisi bu ülkelerin kalkınmaları önünde temel bir engel oluşturmuştur.

SONNOTLAR

¹ Birinci gruba, ılıman iklime ait tarım ürünleri ihracatı yapan Arjantin ve Uruguay; ikinci gruba, tropikal tarım ürünleri ihracatı yapan ülkeler (Latin Amerika ülkelerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır); son gruba ise maden ihracatı yapan Meksika, Şili, Peru ve Bolivya girmektedir (Furtado, 1976: 48).

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Yılmaz and CORNFORD Andrew, (1999), Capital Flows to Developing Countries And The Reform of The International Financial System No. 143.
- AMIN, Samir, (1992), *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, Kaynak Yayınları, Çev: Semih Lim.
- ARSLAN, Hakan, (2000), Küreselleşmenin Emek Üzerindeki İdeolojik Etkileri ve Seçenek Sorunu, *Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı*, Derleyen :E.Ahmet Tonak, İmge Kitabevi, Ankara.
- BAŞKAYA, Fikret, (1997), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- BORATAV, Korkut, (2000), Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?, *Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı*, Derleyen :E.Ahmet Tonak, İmge Kitabevi, Ankara.
- CHILCOTE, Ronald H. and EDELSTEIN Joel C., (1974), Alternative Perspectives of Development and Underdevelopment in Latin America", *Latin America: The Struggle with Dependency and Beyond*, Ronald H. Chilcote ve Joel C. Edelstein (editörler), John Wiley & Sons, Cambridge Mass.
- CONNOR, Nora, (2002), Trading from the Wrong Side of the Tracks: Latin America and the WTO, Spectre No 9, (<http://www.spectrezine.org/global/Tradingf.htm>).
- DE FERRANTI, David, E. Guillermo Perry, Daniel Lederman ve F. William Maloney, (2002), From Natural Resources to the Knowledge Economy, World Bank.
- DHUMALE, Raul and Singh Ajit (2000), Globalization, Technology, and Income Inequality, World Institute for Development Economics Research.
- FRANK, Andre Gunder (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Montly Review Pres, New York and London.
- , (1972), Economic Dependence, Class Structure, and Underdevelopment Policy, *Dependence and Underdevelopment Latin America's Political Economy*, by James D. Cockcroft, Andre Gunder Frank, Dale L. Johnson, Doubleday & Company, U.S.A.

- , (1984), Crisis and Transformation of Dependency in the World-System, *Theories of Development Mode of Production or Dependency*, Edited by Ronald h. Chilcote and Dale I. Johnson, Sage Publications.
- FRITSCH, Winston, (1993), The New International Setting: Challenges and Opportunities *Development From Within Toward a Neostructuralist Approach for Latin America*, edited by. Osvaldo Sunkel, Lynne Rienner Publishers, London.
- FURTADO, Celso (1967), *Development and Underdevelopment*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- , (1976), *Economic Development of Latin Amerika*, Second Edition, Cabridge University Press.
- BUERA Francisco, Nicolini Juan Pablo, Paolera Gerardo della and Guidottiy Pablo (1999), On the debt management policy of Argentina:1974-1997.
- GIBSON, Heather and TSAKALATOS, Euclid, (1996), "Uluslar arası Borç Krizi :Nedenler, Sonuçlar ve Çözümler", Fikret Şenses (ed.) *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi*, (Çev: Sedef Öztürk), İletişim Yayınları.
- GÜLALP, Haldun, (1983), *Gelişme Startejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yayınları, Ankara.
- JENKINS, Rhys (1996), Sanayileşme ve Dünya Ekonomisi, Fikret Şenses (ed.) *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi*, (Çev: Sedef Öztürk), İletişim Yayınları.
- JOHNSON, Carlos, (1984), Ideologies in Theories of Imperialism and Dependency, *Theories of Development Mode of Production or Dependency*, Edited by Ronald h. Chilcote and Dale I. Johnson, Sage Publications.
- MADDISON, Angus, (2001), The World Economy, Development Center Studies A Millennial Perspective.
- Maliye Bakanlığı: Dünyadaki Ekonomik Gelişmeler, ikinci bölüm, http://www.maliye.gov.tr/apk/2001_ekonomik_rapor/uluslararası.pdf.
- MARTINEZ, Carlos, (2002), "World System Theory", web.mit.edu/esd.83/www/notebook/WorldSystem.pdf.
- OCAMPO, Jose Antonio, (1993), Terms of Trade and Center Periphery Relations, *Development From Within Toward a Neostructuralist Approach for Latin America*, edited by. Osvaldo Sunkel, Lynne Rienner Publishers, London.
- PALMA, J.G., (1989A), Dependency, P.Newman, John Eatwell, Murray Milgate (ed.) *Economic Development* (New Palgrave Series in economics), Macmillan.
- PALMA J.G., (1989B), Structuralism, P.Newman, John Eatwell, Murray Milgate (ed.) *Economic Development* (New Palgrave Series in economics), Macmillan.
- PEKER, Ayşe, (1996), Dünya Bankası : "Büyüme" söyleminden "iyi yönetme" söylemine, Toplum ve Bilim 69.
- PERKINS, J. Edwin, (1989), The World Economy in The 20th Century, Development Centre of The Organisation For Economic Co-Operation an Development.

- ROJAS, Róbinson, (1985), Latin America: Blockages To Development, Doctoral Dissertation, London, <http://www.rojasdatabank.org/>
- RON Ayres and DAVID, Clark, (1998) Industrialization,;Dependency; Capitalism Capital & Class, Spring Issue 64, p 89-119.
- ROUTLEDGE, (1989), Latin America Theories of Development and Underdevelopment.
- SIMMONS, Tony, (2001), Andre Gunder Frank: Practical Strategies For Social And Economic Development.
- SILVA, Ednaldo Araquem, (1989), Unequal Exchange, P.Newman, John Eatwell, Murray Milgate (ed.) *Economic Development* (New Palgrave Series in economics), Macmillan.
- SINGER, H.W, (1989), Terms of Trade and Economic Development, P.Newman, John Eatwell, Murray Milgate (ed.) *Economic Development* (New Palgrave Series in economics), Macmillan.
- SOMEL, Cem, (2000), Bağımlılık Kuramı ve Güney Kore Deneyimi, Derleyen :E.Ahmet Tonak, *Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik ve İşçi Sınıfı*, İmge Kitabevi.
- UNCTAD, (2001), United Nation Trade and Development Report, United Nations Secretary.
- AKYÜZ, Yılmaz, (1998), 1980'lerde Dünya Ekonomisi: Makroekonomi ve Bağımlılık Üzerine Bazı dersler.

Tablo : 3
Yıllar İtibariyle Ticaret Hadlerindeki Bozulma

	Ticaret Hadleri İndeksi										Eğilim (Yıl Başına %)	
	1945-49	1950-54	1955-59	1960-64	1965-69	1970-74	1975-79	1980-84	1985-87	1989-91	1992-94	1945-87
Latin Amerika	66.0	77.4	69.8	60.3	58.4	71.9	92.3	91.0	85.2	85.2	0.75	-0.74
Büyük Ülkeler												
Arjantin	126.6	109.8	88.2	99.5	98.5	107.8	94.4	91.6	77.2	77.2	-0.68	-2.18
Brezilya	109.9	180.6	150.4	124.5	116.7	128.1	130.8	85.5	89.0	89.0	-1.06	-4.03
Meksika	90.0	91.6	76.5	62.2	61.7	79.6	74.7	92.7	82.3	82.3	-0.1	0.74
Orta Büyüklükteki Ülkeler												
Kolombiya	68.2	106.3	94.6	78.5	73.9	80.9	107.4	92.6	94.6	94.6	0.4	0.03
Şili	98.8	108.7	107.9	107.7	146.4	149.4	91.7	84.2	80.3	80.3	-0.41	-2.9
Ekvator	113.3	160.1	136.3	114.2	107.0	81.4	76.6	94.1	80.1	80.1	-1.53	1.07
Peru	81.0	89.9	79.4	74.3	86.1	106.4	84.8	90.8	87.9	87.9	0.31	-0.72
Uruguay	181.7	219.5	162.6	184.8	174.1	184.4	115.8	94.8	97.9	97.9	-1.83	-3.25
Venezuela	35.6	43.8	43.0	32.2	24.8	32.0	66.6	102.0	82.1	82.1	2.18	3.01
Küçük Ülkeler												
Bolivya	25.2	25.3	27.7	31.3	43.6	43.4	68.8	96.4	88.5	88.5	3.82	4.33
Paraguay	-	-	111.1	127.9	123.1	135.9	143.9	104.6	115.1	115.1	-	-
Kosta Rika	60.3	110.1	108.7	87.3	87.3	86.3	103.3	87.8	91.6	91.6	0.37	-0.44
El Salvador	64.9	116.8	115.2	81.1	83.9	103.4	119.5	87.4	74.9	74.9	0.12	-3.66
Guatemala	88.0	141.5	138.1	94.6	95.3	104.0	114.1	87.7	91.2	91.2	-0.5	-1.79
Honduras	98.2	111.9	108.1	99.2	106.2	106.7	11.2	93.0	82.3	82.3	-0.29	-2.73
Nikaragua	76.3	138.2	112.9	96.5	99.6	110.6	112.1	91.9	90.7	90.7	-0.03	-2.06
Ortalamalar												
Büyük Ülkeler	104.6	133.7	110.9	95.6	91.8	105.5	102.6	89.4	84.4	84.4	-0.68	-2.12
Orta Büyüklükteki Ülkeler (Venezuela Hariç)	96.6	121.6	107.7	100.6	111.2	114.6	93.2	90.2	86.7	86.7	-0.44	-1.28
Orta Amerika	77.9	124.0	119.0	91.5	93.8	100.8	111.7	89.1	86.8	86.8	-0.14	-1.99
Latin Amerika (Ağırlıklandırılmış)	87.5	112.2	96.3	82.9	81.1	91.4	94.0	92.1	84.5	84.5	-0.21	-1.05

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 2001.